

Беше време, когато се съмнявах, или по-точно, не се съмнявах в предопределения неуспех на книгата като „Словото-творец“ — тематично и жанрово неединна въпреки всеобединяващото заглавие. Откриващата едноименна статия представява публицистика на тема чистота на езика и писателска отговорност към словото, подкрепена с фини стилови и езикови анализи. „Милион въпроси“ се отправят с цел да се разчисти недоверието към автентичността и достойнствата на потъналия в прах национален феномен „Веда Словена“. „Пазете се от този занаят“ лукаво скрива неудобството на зрелия критик да рецензентства или поне да включва рецензии в критически сборник. „Живата Вазова традиция“, писана като доклад, портретува двойно — първоначално Вазов и после по изведените нишки на традицията — и носителя на Вазовата награда за 1982 г. Павел Вежинов. „За възпитанието чрез свободата“ ще нарека педагогическа утопия (сам Кр. Куюмджиев приема за утопия педагогическите си виждания), но тя всъщност е мечтата му за общество от свободни личности. „Мъченикът на земния рай“ пък е спор за неоценени постижения от по-ново време — новелите на Ал. Геров „Неспокойно съзнание“ и „4004 година“. За да не изброявам повече, ще свърша с „Ода за качеството“ — доклад, чиято проблематика са нравствеността и професионализъмът на критическото ни всекидневие.

Тематичната и жанровата разнопосочност са явни, но опитът отдавна ме научи да не търся в критическия сборник само тематично и жанрово единство. Не предпологах, че един неколкочасов разговор ще е бил от моя страна изслушване на идейното съдържание на друга, също тъй привидно нееднородна книга. Нещо повече, в книгата познатите ми възмущения и мисли бяха пренесени върху съвсем различна литературна тъкан. Но те бяха същите, бяха есенцията на неколкогодишно духовно и литературно присъствие. Ето какво още може да споява и прави цялостна подборката от статии в една книга. Разбира се, критическият сборник може да представлява и самодоволен самоотчет за изминал период. И в „Словото-творец“ присъствува самоотчетът, но на друго равнище и с други права. Кр. Куюмджиев самоотчита литературно-духовните си възмущения през последните две-три години, убеждава ни в завоюваното умение да прави именно такива книги. Всъщност не за пръв път критикът постъпва така. Критическия му профил очертават, от една страна, подобни сборници, а, от друга — моно-

графитите. Би било много лесно, подзрително лесно да определим едните — монографитите — за сериозно критическо занимание, а другите — за критически отиди. Защото двата типа книги се допълват и изграждат творческия лик на Кр. Куюмджиев. Но да не надхвърлям рецензентския тон. Споменатото мимоходом е за доверие на читателя, за убеждаването му в равнопоставената необходимост от такива книги за създателя им.

В монографитите Кр. Куюмджиев изгражда концепциите си за личности и процеси, а в критическите сборници се отдава на полемичното си горене не толкова като готовност за битка (каквато често му приписват), колкото като възможност да въведе иравствените и оценъчните си позиции в рамките на креливия литературен делник. Понятию е, че в отделните книги ще има и отлики. В един от по-ранните сборници, „Историята като жива памет“, по-осезаемо беше фонът на литературната ни класика, възмущенията са на по-отвлечено иравствено равнище — геният и злодеят, емоционално-етичното и студено-научното тълкуване на литературата („Бъдете като Моцарт“, „Историята като жива памет“ и т. н.).

В „Словото-творец“ проблемно-полемичните доминанти са по-приземени. Едната от тях е националният nihilизъм към културните ценности. „Милион въпроси“ най-добре илюстрира болката от това явление, неизтощимия заряд и готовност за съпротива срещу него. Статията „Словото-творец“ се прицелва също там, като критически премерва и писателските отстъпления в борбата за чистота на езика. Отговорността към словото произизва „Ода за качеството“, където темата се озвучава от непримиримостта към безкрилото съчинителство и щурмовото производство на критически недомислия: „Навсякъде, където липсва напрежение и мисъл, възмущение и преживяване, препенка и ясно съзнание за стойностите, те съзнателно се имитират, за да се създаде видимост на дълбокомислие. Но когато тази видимост се разсее от един логически анализ, от една критика, на нейното място остава едно голо и засрамено съчинителство.“

„За възпитанието чрез свободата“ наглед най-чуждее в „Словото-творец“, защото не се гради и не привлича никакъв литературен първоначалник. Но толкова тя съдържа най-концентрирано другата основна тема на сборника — свободата на личността като цел на общественото развитие. Наред с прекрасните си прозрения за ролята на детето в уж едностранния възпитателен процес, поднесени в спом със сегашната педагогика, Кр. Куюмджиев се разкрива — колко рядко ще го срещнем днес — като мечтател на чо-

вешкото бъдеше. Същата тема, но в нейните драматични исторически измерения критикът следва в „Кой твори историята“. С проникновен анализ на „Цената на златото“ на Генчо Стоев авторът ни изправя пред най-мъчителния и нееднозначен проблем на човечеството — свободата на личността. Би било излишно да добавям, че Кр. Куюмджиев го вижда във възможно най-цялостната за една статия трагична дълбочина.

Успоредно с тези нови полемични и проблемни ядра критикът не пропуска да възобнови и по-стари спорове, сред които ще отбележа традиционния за него, всъщност вечен, въпрос за характера и задачите на критиката. Лесно е да си представим, че Кр. Куюмджиев ще отстоява критерия на собствената си практика. А това значи, макар и казано за Ефрем Каранфилов: „Но ако има нещо, което придава достойнство и благородство на нашия труд, на нашата наука, на нашата практика, това е търсенето на познания за човека.“ В практиката си Кр. Куюмджиев никога не се е задоволявал със служебно-обслужващите функции на критиката. Критическото си верую той овещества, без да следва плътно литературния първоизточник, а използвайки го като повод да разгърне своя ценностен свят, като вдъхновение, с което да навлезе в нравствено-духовните проблеми, предлагани от творбата. Това не изключва съвсем анализа и освен всичко друго доразяснява не по-лошо от анализа литературното произведение.

Критическите фронтове, откоде открити от Кр. Куюмджиев, са три — срещу критическата непричастност в литературно-художествените текстове, срещу „модерната наукобразна критика“ и срещу някои мним (според него) достижения на наши признати учени от миналото. Не се и дума, критикът се е уствърщявал във воденето на полемиката, изчистил е текстовете от срещаната се преди непремерена злъя. И все пак не е убедителен в борбата с „наукобразната критика“. Примерите с епигонските прояви у нас съвсем не дават право никому да се оплъчи срещу новите търсения в литературознанието. По този път на аргументиране могат да се дадат и множество примери за плачевни nesподуки у критици, изповядващи веруюта на Кр. Куюмджиев. Трябва ли то да се отрича?

Критикът полемизира и за пренебрегнати и застрашени автори и книги. В „Пазете се от този занаят“ това е дебютният сборник с разкази на Константин Терзиев. В „Мъченикът на земята рай“ (както споменах) се защитават фантастичните повели на Ал. Геров — а от неумелата критическа интерпретация, и от пренебрежението на литературния оборот. И следва на пръв поглед изненадваща за-

щита — на „Прекрасният прищ на българската поезия“ Христо Смирненски. Но тази статия е великолепен критически и граждански жест, целящ да ни оварди от подозрително сърчните „открития“ около поестиката, които тъй или иначе обезценяват огромната дарба на Смирненски. Ала тук надделяват патетично-саркастичните тонове, които засенчват изграждането на собствения образ на поета — най-убедителното средство за защита. За да не съм голословен, ще цитирам две критически съждения: „... не ти ли стига само „На гости у дявола“ и „Приказка за стълбата“, за да се убедя, че у това дете е имало гениални заложби? Ние не знаем как той щеше да се развие, ако боговете не го бяха прибрали толкова рано при себе си.“ И: „Това дете-мъдрец познава всички човешки състояния, всички болки на страдащия човешки род. Сякаш човешката история е преминала през собствената му душа и сега той просто възстановява спомените си за нея...“ Какво притежава Смирненски — заложби или даденост? Ако е вярно второто съждение, няма защо да се питаме за неговото развитие — той просто щеше да продължи да възстановява преминалата през душата му човешка история.

Ще направя една недопустима операция — проверка на резултатите от водената полемика, т. е. нелепа административна инспекция на духовна дейност. Полемиката за „Веда Словена“ Кр. Куюмджиев откри в печата на 5. III. 1981 г. и след пет години поне изтеклото време дава право да проверяваме. „Милнои въпроси“ — личи отказът от свой концептуален прочит — цели да премахне табуто над „Ведата“, смятана — като мистификация — за национален срам. За съвнтяха над катедри и в печата някои литературни шлагги с обезопасени остриета и... толкова... Какво тук значи някаква си „Веда“? И национална памет, и стремеж да се отиде отвъд страшно малкото, което знаем за историята и културата си. Доводите на Кр. Куюмджиев — фактологични и логически — като да мереха в „научното“ високомерие и административното безразличие и чакаха сериозната концептуална защита или отхвърляне (наред с другото критикът настояваше за нов прочит на „безумните“ национални и езикови теории на Раковски). Научното просветление не дойде, но затова пък научихме какъв е и какъв не е Иван Гологанов — „главният мистификатор“, квалифицирани бяха и Иван Шинманов, Михаил Арнаудов, Луи Леже. Оказва се, че у нас няма специалист, който да може или да дръгне да анализира самата „Веда Словена“, или поне да изкаже нов довод, но по същество, вътре, из тъканта. Всъщност ето ви

едни от резултатите — чакай или печакан, във всеки случай нерадостен. Тогава? Идваше времето на административните действия, също желани от Кр. Куюмджиев. Като напомня, че те се оказаха бездействие, ще разберете и за другия резултат. А можеше да се реши преиздаването на „Веда Словена“, придружена — защо не и в отделен том — с коментари и документално описание на нейната рецепция и битките по изваждането ѝ от културно обръщение. Защо днес всички са убедени в художествените достойнства на „Ведата“. Би могло вече да се започне специализираната подготовка на един-двама учени, които да се посветят на задачката за досегашната ни фолклористика. Недопустимо е днес, когато имаме специалисти по едни-какви си реализми в страната X, да се стъписваме или да оставаме хладни пред един национален феномен. Няма никой да дойде да ни освободи от него.

За Кр. Куюмджиев резултатът най-вероятно се изразява в спечелването на поредните явни и скрити литературни врагове и на потенциални противници за бъдещи полемики и дискусии. И — да но да е така — на симпатизанти сред анонимния читател, на поддръжници, които също да милеят за решаването на важни културни и литературни проблеми. Нека не ни се струва, че Кр. Куюмджиев удовлетворява някаква заложена необходимост да полемизира. При него полемичният тон е просто пътят към себизраза. А ако нещо се удовлетворява — това ще да е необходимостта на днешния ден да се воюва за истинските духовни стойности на миналото и сегашното.

Йордан Каменоз

СЪС СТРАСТ И ПОЗИЦИЯ

(„В МИГА НА ИЗБОРА“ от ГЕОРГИ ЦАНКОВ. С., Народна младеж, 1985)

През последните седем-осем години името на Георги Цанков се наложи с редица интересни и запомнящи се критически публикации. От една страна, той демонстрира яснота, определеност и целенасоченост на естетическите си търсения, а, от друга — широта на критическите предпочитания. Характерното за някои негови връстници тематично самоограничаване, самозатварянето в тесните рамки на определен период или определен кръг творци е неспирщо за Георги Цанков. Напротив — диапазонът на критическите му интереси е твърде широк: от проблеми, пред които се изправя литературата ни от началото на века — до

търсенията на нашите съвременни творци; от художествените идеи на такива писатели като, да речем, Богомил Райнов, Павел Вежинов, Камен Калчев, Йордан Радичков — до първите стъпки на деботантите. Като прибавим и нескрилото му пристрастие към френската литература (не само задълбочените студии и портрети за Балзак, Стендал, Маларме и пр., но и множество статии и рецензии за съвременни френскоезични автори), към руската и съветската литература — ще добием известна представа за натурела на критика.

Може би най-съществената особеност в критическите текстове на Георги Цанков е желанието му да разглежда литературните факти и явления в тяхната взаимовръзка, да ги съпоставя в определен социален контекст, да не се ограничава в националните рамки на една литература, на един исторически период, на едно естетико-художествено направление.

Като естето че ли тази особеност се откроява най-ясно в първата критическа книга на Георги Цанков — „В мига на избора“, която показва, че авторът е преодолял изкушението просто да събере между две корици статии и рецензии, писани по различен повод. Изкушение, на което не устояват не само млади критици. Дебютът на Георги Цанков говори за промислена концепция, а не за случаен набор от публикации. Една обща идея произва сборника, нейното движение и развитие интересува автора и той го проследява неотстъпно. Неслучайно още във встъпителните думи към читателя Г. Цанков центрира вниманието ни към тази идея: „В своята първа книга аз търся творците в мига на избора, опитвам се да откроя пътищата, по които те достигат до онази позиция, която ще предопредели житейския и художествения им път. Всичко това беше особено необходимо преди всичко за самия мен, защото, оглеждайки се в тях и в тяхното дело, трябваше да определя посоката и целта на своя собствен избор. Винаги съм мислил, че критиката е преди всичко творчество, което с присъщите му средства решава същите проблеми, предопределящи и смисъла въобще на изкуството в определена епоха.“

„В мига на избора“ съдържа четири критически студии, които, макар и да имат самостоятелно звучене, са обединени от авторовата идея да се освети мигът на избора, мигът, когато героят на конкретната творба или самият творец избират определена социална, естетическа или нравствена позиция.

Особено значение има първата студия — „Победата на Вапцаров над отчуждението“. Георги Цанков проследява драматичното изстраждане и оптимизма